

BARTA IMRE—ZSUGYEL JÁNOS:

GONDOLATOK BORSOD-ABAÚJ-ZEMPLÉN MEGYE GAZDASÁGFEJLESZTÉSÉNEK ESÉLYEIRŐL

I. Diagnózis

Borsod-Abaúj-Zemplén megye gazdasági-társadalmi fejlődésével kapcsolatos feszültségek a 80-as évek közepére országos jelentőségűvé váltak. Bár a kedvezőtlen folyamatok átfogó elemzése még nem történt meg, az ismert jelenségek alapján is megállapítható, hogy az 1945 utáni korszak egyik legdinamikusabban fejlődő térsége mára az ország vezetésének egyik legtöbb fejtörést okozó területévé alakult át. A kibontakozás feltételei kedvezőtlenek és súlyosak. A világpiac — a megye gazdasági szerkezetét és produktumát az országosnál is jobban leértékelté. A műszaki és strukturális megújulás a követelményekhez képest túlságosan lassú. Igaz, hogy ehhez — részben a megyei vállalatok jövedelemtermelő és felhalmozóképeségének csökkenése és a kényszerűségből tovább tartó restriktív gazdaságpolitikai kurzus miatt — a feltételek is csak kis részben adottak. Összességében tekintve erősödő tendenciák hatnak abban az irányban, hogy a nehézipar fellegvárának tekintett megye depressziós térséggé váljék. Az 1986. évi gazdálkodás gyengeségei — termelés, nyereség, beruházási export visszaesés — voltaképpen e tendencia szükségszerű tünetei, amellyel szemben a helyi erőket jórészt tehetetlenek. Önerőből most már ez a megye műszakilag és strukturálisan nem képes megújulni. Erre csak a gazdaság egészének ilyen irányú, s markánsabban érzékelhető elmozdulásának keretében ágyazottan és összehangoltan kínálkozik lehetőség.

A megye fejlődésében meghatározó szerepet játszó *ipar* fejlesztésében az 50-es évek erőltetett iparosításának idején a megye területén korábban kialakult ipari struktúra kedvező adottságot jelentett az energetikai, kohászati és nehézszerkezeti fejlesztésekhez. Az így kialakult ágazati aránytalanságokat a 60-as években sem sikerült lényegesen megváltoztatni, majd a 70-es években a nagy volumenű acélipari és vegyipari fejlesztésekkel hosszú időre konzerválódott a féloldalaz ipari struktúra, melyet az alapanyagipar, energetika elsődlegessége és a feldolgozóipar alulfejlettsége jellemez.

A *mezőgazdasági* üzemek mintegy kétharmada kedvezőtlen termőhelyi adottságok között gazdálkodik. A szántóterület átlagos értéke négy aranykoronával alacsonyabb az országos átlagnál. A termelési szerkezet sem mindenütt felel meg az adottságoknak. A mezőgazdaság teljesítőképességét nagyrészt behatárolta a kedvezőtlen termőtalajadottságokból adódó alacsony színvonalú jövedelemtermelő képesség, mely a fejlesztési lehetőségek minimumával csak az adott — alacsony — színvonalon való szintentartást tudta célul tűzni, másrészt a termőhelyi adottságokkal csak részben szá-

moló, a gazdálkodó szervek érdekeivel nagyrészt nem találkozó, természetes célokat kiűző helyi mezőgazdasági politika.

Az *infrastruktúra* fejlesztésében az erőltetett iparosítás által indukált feszültségek felhalmozódása figyelhető meg. A kiemelt ágazatokhoz és településekhez kapcsolódó fejlesztések krónikus forráshiánya, illetve azok maradványjellegű kezelése a tartós megoldások helyett az átmeneti megoldásoknak kedveztek, melyek újabb gondok forrásává váltak. Ezzel párhuzamosan a nem kiemelt települések infrastrukturális potenciáljának elhanyagolása és fokozatos felélése a településhálózat eróziójához és a kiemelt települések túlterheléséhez vezetett. A megye infrastruktúrájának alakulása főleg az ipar fejlődéséhez kapcsolódott, de sem a termelői sem a lakossági infrastruktúra kiépítése nem tartott azzal lépést. Az egyes térségek ellátottsága között jelentősek az eltérések. Számottevő az elmaradásunk az országos átlagtól a vezetékes vízellátás, a csatornázás, az úthálózat kiépítettsége terén.

Az *emberi tényező, a munkaerőstruktúra* minőségi átalakulása nagyrészt csak követte az elsődleges gazdaságfejlesztés által kijelölt irányt. A kiemelt ágazatokban és településeken számszerűen jelentősen fejlődött a korszerű technológiákat kiszolgáló szakképzett munkaerő, (szakmunkás, műszaki értelmiségi) ugyanakkor az elmaradó térségekben — nem utolsósorban a színvonalát veszített oktatási, egészségügyi, kulturális ellátás miatt — konzerválódott a kétlakiságra berendezkedett kiegészítő (segéd- és betanított) munkásréteg, mely a szabad idejének jelentős részét ingázással tölti, s így igényes termelési feladatokra és fogyasztási szokásokra nehezen orientálható.

A megyében jelentős *szellemi potenciállal* rendelkezünk. Ennek ellenére a szellemi tőke hasznosulása, a kutatás-fejlesztés eredményessége elmarad a lehetséges és szükséges színvonalától. A napi gondok, a rövid távú érdekeltség miatt a vállalati stratégiák kialakítása bizonytalan, és ezért jelentőségénél kisebb figyelmet kap a kutató-fejlesztő tevékenység.

Fokozódó gondot okoz a megye egyes térségeiben a munkaerő foglalkoztatása. A munkaerő mozgására alapvetően a spontán folyamatok jellemzőek. Ipari üzemekben egyidejűleg fellelhető munkaerőfelesleg és — főleg nehéz fizikai munkát igénylő szakmákban — a munkaerőhiány.

A megye gazdaságának 1981–85 közötti *fejlődése* mind a korábbi tervidőszakokhoz, mind a népgazdaságihoz képest *ellentmondásosabban* alakult. Ennek legáltalánosabb, s a beruházásokkal is összefüggésbe hozható jegyei:

A VI. ötéves tervidőszakban megyénkben folyó *beruházási tevékenység* legfontosabb jellemzője, hogy a beruházási teljesítések mérséklődése és szerkezetének 1979-ben megkezdődött átrendeződése tovább folytatódott. A megye szocialista szektorában 1981–85 között megvalósult beruházások értéke — folyó árakon számítva — 62 582 millió Ft, a népgazdaságinak 6,7%-a. Az előző tervidőszakban a teljesítés — ugyancsak folyó árakon — 77,3 Mrd Ft volt, a népgazdasági szintűnek 8,5%-a. A VI. ötéves tervi 6,7%-os részesedés folyó árakon is több, mint 20%-os csökkenést jelent. Ezzel a II. ötéves tervidőszaktól kezdve először csökkent megyénkben a beruházási tevékenység, a gazdasági potenciál, a népesség és a terület szerinti részesedési aránya alá. A népgazdasági beruházási teljesítésből való részesedés nagysága a II. és VI. ötéves tervidőszak között: 10,2%; 8,3%; 9,2%; 8,5%; 6,7% volt.

Az *állóeszközállomány* és a kapacitások belső szerkezetének *korszerűsödéséről*, vagy fordítva, csak részleges adatok állnak rendelkezésre. Így pl. a megye 20 legnagyobb vállalatánál az állóeszközök nettó/bruttó érték aránya 1985 végén már sehol nem érte el a 70%-ot (1984 végén a 20 nagyvállalat közül még 3-nál haladta meg azt). A nettó/bruttó érték arány 1984-ről 1985-re a 20 vállalat közül 14-nél csökkent. A nullára leírt termelőeszközök aránya 1985 végén a 20 közül már 13 vállalatnál haladta meg a 20%-ot. Ezen belül a Borsod-nádasdi Lemezgyárnál a Tiszai Vegyi Kombinátnál és a Borsodmegyei Állami Építőipari Vállalatnál nullára leírt termelő állóeszközök aránya 50% fölé emelkedett.

Az elmúlt öt év alatt a nemzetközileg is felgyorsult *modernizációs* folyamatnál néhány más vállalat kivételével megyénkben lényegében csak a vegyipar tudott lépést tartani.

A fejlesztési lehetőségek tekintetében a vállalatok *felhalmozóképessége*, a korábban megvalósított beruházások jövedelmezősége nagyobb szerephez jutott. Az 1979-től érvényesülő restrikció és a nagyvállalatok egy részének magas induló adósságállománya, tartósan kedvezőtlen pénzügyi pozíciójuk azonban gyakran már nemcsak a felhalmozási, de az állóeszközök egyszerű pótlását, különösen tőkés importból lehetséges modernizációjukat is fékezte. A vállalatok — s az igen koncentráltan, döntően a korábban nagyberuházásokat megvalósítókat érintő — állami kölcsön és beruházási bankhitel *tartozása* a tervidőszak elején 36 Mrd Ft volt, ami 1985 végére 28 Mrd Ft-ra mérséklődött (az állami kölcsön tartozás állománya csökkent, a hiteleké viszont nőtt). A *tőkeáramlásban* elért eredmények rendkívül szerények. Visszafejlesztésekre pl. a bányászat és a mezőgazdasági termelőszövetkezeti melléküzemágak kivételével csak szórványosan került sor.

A vállalatok *mozgásteret* részben külső, részben belső okokból — pl. saját pozíciójuk gyengüléséből — eredően jelentősen beszűkült. Ennek csupán két összetevőjét említve: a vállalatok pénzügyi pozíciója romlott, a fizetési fegyelem laza, a sorbanállás tartóssá vált; a költségvetési kapcsolatok a népgazdasághoz képest szintén kedvezőtlenebb pozícióba kerültek: 1981-ben az elvonások értéke 15,1; a támogatásoké 10,0 milliárd Ft, 1985-ben 20,9 illetve 15,1 milliárd Ft, az egyenleg 5,1 illetve 5,8 milliárd Ft.

A megye gazdasági potenciáljának arányát a pénzmozgások mindegyike jelentősen meghaladja, az országos átlaghoz képest nagyobb redisztribúciót jelez, és a jövőbeni szelektív fejlődés feltételeinek nagyobb mérvű korlátozását is jelenti. Az elvonás magas aránya ui. a jó gazdálkodó szervek fejlődését fékezi, a támogatás — különösen mivel az a folyó termelésre-értékesítésre koncentrált — ugyanakkor egalizál és konzervál.

Az *ipari* termelés a tervidőszak elején stagnált, ezt követően három évig mérsékelten nőtt, 1985-ben ismét csökkent. Öt év alatt a népgazdasági szintű 11–12%-os növekedéssel szemben megyénk iparának termelése mindössze 2,7%-kal emelkedett. Legdinamikusabban a vegyipar (26%) és a gépipar (17%) fejlődött. A bányászat termelése ugyanakkor közel egyötödével, a kohászaté egytizedével csökkent. A fajlagos anyag- és energiafelhasználás a vállalati takarékosági, szerelési intézkedések és az anyag- és energiaracionalizálási beruházások hatásaként javult. Az export jövedelmezősége viszont nem javult megfelelően. A kedvezőtlen külpiazi körülmények pedig még-

inkább felszínre hozták a versenyképesség, a korszerűség színvonalában való elmaradást.

A megye ipari szerkezetére tehát továbbra is a rugalmatlanság és a termékek magas életkora jellemző. Az egyoldalú struktúra legfontosabb jellemzői: az alapanyagok, energia-és energiahordozók termelésének nagy aránya, a termékek alacsony feldolgozottsági foka, s ezek és tőkeigényes, energiaigényes termékek exportjának magas aránya.

A tervidőszakban *fejlődés helyett mérséklődött* a lakossági szolgáltatóhálózat kapacitása! Az egy lakosra jutó szolgáltatás értéke 2070 Ft/év, az országos átlagnak 74%-a.

A megye kivitelező *építőiparának* teljesítménye – összehasonlítható árakon – kétharmadára csökkent úgy, hogy már az 1980. évi termelés is 8%-kal alatta maradt az előző évinek. A kivitelező építőipari termelésének csökkenése mellett az építőiparon kívüli szervezetek építőipari tevékenysége 1981–84 között 35%-kal bővült. A megyei kivitelezők ezzel párhuzamosan növelték a megyén kívüli termelésüket (melynek aránya az 1978–80 közötti 3%-ról 11 %-ra nőtt). A termelés csökkenése a létszám 24%-os, mintegy 11,7 ezer fő csökkenésével járt együtt. A kapacitás leépülése tehát nagyobb volt a feladatok mérséklődésénél. Az építőipari kapacitás struktúrájának a kereslethez való igazodása elég nehézkesen haladt előre, s a tervidőszak végéig sem fejlődött be. A fenntartási munkák formájában jelentkező igényeket pl. végig nem sikerült maradéktalanul kielégíteni. A versenytárgyalási formában leszerződött munkák aránya az első 1983. évi 5%-ról 1985-re 15%-ra nőtt.

1980–85 között a megye *mezőgazdasági termelőszövetkezeteinek* 70%-a gazdálkodott veszteségesen egy vagy több évben. A veszteséges szövetkezetek 68%-ában a hat év alatt kétszer vagy annál többször fordult elő veszteséges gazdálkodás, 23%-ukban négyszer, vagy annál többször kellett állami eljárás keretében vagy önerőből rendezni a veszteségeket. 41 szövetkezetben állami veszteségrendezési eljárásra is sor került. A megye iparának erős koncentrációja és egyoldalú alapanyagtermelő jellege a mezőgazdasági nagyüzemek helyzetét is kedvezőtlenebbé teszi. Az élelmiszeripari kapacitások hiánya a mezőgazdasági nagyüzemek számára nem teszi lehetővé a magas feldolgozottságú termékek termelésébe történő bekapcsolódást. Az ipari koncentráció körzetein kívül pedig az infrastruktúra elhanyagoltsága is nehezíti a magas szintű ipari-mezőgazdasági kooperáció kibontakozását. A mezőgazdaság állóalapjainak műszaki színvonalában végül is a visszaesésre utaló tendenciák erősödése vált jellemzővé, különösen a gépállomány tekintetében. A talaj termőképességének romlását (pl. a talaj savanyodását) sem sikerült megállítani. A mezőgazdasági termékek élelmiszeripari feldolgozottsága és az exportpiacok igénye közötti rés is tovább tágult. A felfeldolgozás színvonala, aránya sem javult kellőképpen. A jelentős arányú támogatások ellenére a veszteséges gazdaságok száma növekedett. A szántóterület 12 500 hektárral, a mezőgazdasági terület közel 7000 hektárral csökkent. A szántó mellett fogyott az intenzív kultúrák területe is, mivel a kivágott szőlő és gyümölcsösök területe többszöröse a telepítéseknek. Emelkedett viszont a gyepek, az erdők és a művelés alól kivett terület nagysága.

A *szállítás-hírközlés* területén a már elért színvonal tartása is gyakran a lehetőségek korlátaiba ütköző erőfeszítéseket követelt. A vasúti közlekedés korszerűsítése

a biztosító berendezések kivételével az igényekkel nem tudott lépést tartani. A pályák és a gördülő állomány műszaki színvonala tovább romlott. Emellett a tervidőszakban is épült és korszerűsödött néhány állomás felvételi épülete. A tömegközlekedés járműállománya elavult, korösszetétele kedvezőtlenebbé vált. A távbeszélő állomások száma 14 382 darabbal gyarapodott.

1985 végén 2802 bolt és 1391 vendéglátóhely állt a lakosságrendelkezésére, a megszűnéseket is figyelembe véve ez 95 bolttal, illetve 46 vendéglátóhellyel több az 1980. évinél. Az egységek számánál nagyobb mértékben emelkedett azok alapterülete.

A környezetvédelmi ráfordítások révén a tervidőszak elejére még jellemző kedvezőtlen levegő- és vízszennyeződési értékek tekintetében némi javulás következett be.

II. Terápia

A terápiára vonatkozó elképzelések taglalása előtt célszerű rögzíteni, hogy a gazdaság- és területfejlesztési elgondolások nem lehetnek öncélúak, megvalósításuk nem történhet a megye lakosságának életszínvonala és életkörülményei, illetve a 80-as évek közepére erősen behatárolt teherviselő képessége terhére.

A népgazdaság központi forrásai hasonlóképp nehezen mobilizálhatók a helyi gondok enyhítésére, illetve megoldására, így túlnyomórészt a helyben képződő források hatékonyabb felhasználása tűzhető ki reálisan célul, ami a területünkön tevékenykedő gazdálkodó szervezetek, illetve a telepítéseink általános gazdasági helyzetére tekintettel nem teszi lehetővé nagyszabású gazdaságátalkító programok indítását. Reálisan csupán egy, a következőkben vázolt irányba való elindulásról lehet szó. Így feltehetőleg az a helyi gazdaság- és társadalompolitika hajtható eredményesen végre, mely a jelenlegi struktúra tartósan életképes összetevőinek megőrzésére és átmentésére, kiegészítésére orientál, a hosszú távon versenyképessé nem tehető tevékenységek leépítésénél. A lehetőségek tekintetében a következő négy forrásra lehet és kell építeni:

- a megyén belül mozgósítható forrásokra, mind a gazdasági szerkezet modernizálása, mind a területi szintkülönbségek mérséklése szempontjából (pl. milyen irányban fejlődjön az ipari szerkezet, illetve hol lehet, vagy kell új szervezeteket létrehozni, leányvállalatokat, telep, melléküzemág, szakcsoport stb. formában);
- központi erőforrásokra direkt, vagy preferenciák formájában;
- megyén kívüli szervezetek által telepítendő részlegek számára kedvező feltételek biztosítása útján;
- tőkés cégekkel létesíthető közös vállalkozások szervezésével.

Világosan kell látni, hogy valós eredményre csak e négy lehetőség összekapcsolása vezethet. Talán ennél is nagyobb nyomatékkal kell hangsúlyozni, hogy *belátható időn belül reálisan csak a kis lépések stratégiájára építhetünk*. Ez viszont mind az igénybevehető eszközök, mind a célok tekintetében nagyon sokrétű, sokszintű megoldások útján lehetséges, illetve érhető el. A hosszú távon követhető irányokról

főbb területeként, a közelmúltban született, vagy előkészítés alatt álló kormányzati döntéseket nem megismételve, (vaskohászatra, szénbányászatra, erőműépítésekre, magasépítőiparra és a húsiparra vonatkozóan) azok lényege a korszerűtlen és gazdaságtalan kapacitások fokozatos leépítése (kohászatban, szénbányászatban) a kohászat új profilokkal történő bővítése, s ennek érdekében a munkaerő átképzése, átcsoportosítása, a szénbányászatban (Bükkábrányban, Dubicsányban) új kapacitások kiépítése.

1. Ipar

A megye iparára az előzőekben megfogalmazott rendező elvek hatványozottan igazak. Így pl. az iparfejlesztés irányát – megyénkben is a népgazdasági összefüggésekbe és a fejlődés általános vonulatába ágyazva – a területi érdekeket azonban a korábbi időszakokhoz képest markánsabban érvényre juttatva – lehet meghatározni. Megyei viszonylatban arányosságot, vagy harmóniát jelentő állapotok elérésére tehát nem lenne helyes törekedni (az amúgy is megvalósíthatatlan lenne). A mai ellentmondásos helyzet, szerkezeti egyoldalúság, aránytalan területi eloszlás lazítása feltétlenül kívánatos ugyan, világosan kell azonban látni, hogy megyénk iparát kifejezetten feldolgozó jellegűvé hosszú távon sem lehet, s nem is lenne célszerű tenni.

Az iparfejlesztés kapcsán figyelembe veendő, követendő fontosabb rendező elvek, vagy korlátok:

- Az energetika (alapanyagipar és a feldolgozóipar jelenlegi arányait tartósan fennmaradó realitásként célszerű elfogadni. A kohászati, nehézszevágyipari kapacitások versenyképes új termékek termelésére történő átállítása csak jelentős új beruházások indításával érhető el; hasonlóképpen elviselhetetlen fejlesztési terheket jelentene a teljes feldolgozóipari vertikum rátelepítése a meglévő alapanyagtermelő kapacitásokra. Ezeken a területeken célszerű a kiegészítő jellegű, kis volumenű és kiemelkedő jövedelmezőséget biztosító beruházásoknak zöld utat engedni, melyeket a vállalatok saját erőből, illetve általános feltételek mellett is (pl. bankhitel) hajlandók megvalósítani.
- A meglévő kapacitások, illetve termelés ráfordításoldalról történő versenyképessé tételéhez „jó” kiindulási helyzetet teremt az elmúlt években felhalmozódott elhalasztott pótlási szükséglet. A következő években elvégzendő rekonstrukciónál a kapacitások anyag-, energia és élőmunka megtakarító technológiákkal történő kiváltására kell koncentrálni, míg az ezen az úton versenyképessé nem tehető kapacitások fokozatos elsorvasztását is vállalni kell. A „fogyókúra” után megmaradó és megújult kapacitások képesek lehetnek a hazai ipar alapanyag- és félkésztermék-szükségletének versenyképes kielégítésére, illetve egy kedvezőbb konjunkturális helyzetben a termelés importellentételezéséhez szükséges exportvolumen biztosítására.
- A jelenlegi – örökölt – struktúra versenyképessé tétele mellett törekedni kell az új húzóágazatok kiépítésére is. Ehhez ki lehet használni az elsorvadó ipari területeken a másirányú hasznosításra is alkalmas telephelyekben, épületekben és infrastruktúrában megtestesülő adottságokat. (Jó példa erre a Kriptongyár–Chinoín akció). A mikroelektronikai összeszerelő üzemek

- létesítése a kedvezőtlen adottságú iparilag fejletlen területeken rövid távon hozhat eredményeket a munkaerőfelesleg megkötésével, de hosszú távon a bedolgozásra, illetve futószalag-technológiára alapozott kooperációk az ipari- és munkaerőstruktúrára inkább konzerváló hatásúak lennének.
- Az elektronikai fejlesztésekben való innovatív részvétel lehetősége a megye szellemi potenciáljának bekapcsolásával érhető el. Itt jó adottságokkal rendelkezünk a Miskolci Műszaki Egyetem és a Kazincbarcikai Automatizálási Főiskola szakembergárdájával. A gépész-kohász-bányász orientáció miatt azonban illúzióknak tűnik az elektronikai alap kutatásokba történő bekapcsolódás, helyette inkább a robottechnika, irányítástechnika, komplex automatizált technológiák terén lehet eredményeket várnunk.
 - Az igényes feldolgozóipari fejlesztések terén számunkra kínálkozó további területek: növényvédőszer, finomvegyszer, műanyagfeldolgozás, élelmiszerfeldolgozás, fafeldolgozás, a konténerizáció egyes berendezés típusai, fogyasztási cikkek. A nyers- és alapanyagok magasabb feldolgozása: a műanyag és faipar ebből a szempontból különösen nagy lehetőségeket kínál, annál is inkább, mivel annak technikai (gépesítettségi) feltételei részben már ma is adottak. A műanyag- feldolgozó kapacitások nagyvállalatokhoz (BVK, TVK) való telepítése azonban nem szükségszerű;
 - a háttérpár körébe tartozó tevékenységek fejlesztése;
 - a hulladékok és bizonyos termékek másodlagos feldolgozását jelentő kapacitások létesítése (elsősorban a nehéz-, az élelmiszeripar és az építőipar területén);
 - javító-szolgáltató (szerviz) tevékenység új telephelyekkel való bővítése.

2. Építőipar

A 90-es években várható mérsékelt fellendülés minden bizonnyal egy szerkezetiileg erősen heterogén, az állami-, csoport-, és magánkezdemenyezés vállalkozáscentrikus kombinációján nyugvó építőiparra alapozódik majd.

Várhatóan jelentősen átalakul a kereslet szerkezete is. A beruházási jellegű építés aránya a gazdasági megélénkülés időszakában is mélyen alatta marad a 60-as és 70-es évekre jellemző értékeknek. A fenntartási építési igény növekedési üteme — összefüggésben az építményállományunk meglehetősen elhasználódott állapotával — meghaladja a beruházási építést.

A fenntartási igények speciális új területe a korszerű építésmódokkal megvalósuló, elsősorban panelos épületek felújítása, mely a 90-es évektől tömeges igényként fog jelentkezni.

Követelménnyé válik, hogy az építmény élettartama alatt, az építmény funkciója és az abban működő technológia módosítható, kicserélhető legyen. Ez mind az épületen belül, mind az épületek egymás közötti kapcsolatainál flexibilis megoldásokat követel. Növekszik a társadalom igényessége az építmények használati és esztétikai értékével szemben.

3. Mező- és erdőgazdaság

A megye területén folyó mezőgazdasági tevékenység vonatkozásában kevésbé kényszerítő a jelenlegi struktúra rugalmatlansága, az adottságok azonban itt is nehezítik a kibontakozást. Az elmúlt években a termőtáji adottságoktól részben függetlenül, népgazdasági érdekekből kiindulva jelentős támogatást kapott a gabonatermelés eszközháttere, ami egyben a nem konvertálható kapacitások létrejöttét segítette elő (betakarító gépek, gabonatórolók és terményszárítók). Ez az adottság, párosulva a gazdálkodó szervek szerénynek is alig mondható jövedelmezőségével, jelentősen behatárolja a rendelkezésre álló mozgásteret. Kibontakozást itt a termelési rendszerekbe való fokozott bekapcsolódás jelenthet, mivel a legtöbbször nem megyei rendszergazda eszközökkel, vetőmaggal, tapasztalatokkal nyújt támogatást és ebben az esetben ez külső (nem megyei) forrás bevonását eredményezheti. A földrajzi adottságokhoz jobban illeszkedő takarmánytermelés és az ezen alapuló állattenyésztés kiszélesítése szintén követelményként fogalmazható meg. Itt is célszerű az iparszerű módszerek meghonosítása, a termelési rendszerekhez való csatlakozás, illetve az alacsony költségigényű háztáji termelés támogatása és feltételeinek biztosítása.

Nem hajtható végre a gazdaságok önjerejére támaszkodva, de a megyei támogatáspolitikai fő elvévé kellene tenni a helyi termelésű élelmiszerek magas feldolgozottsági fokának biztosítását, mivel a magas élvezeti értékű élelmiszerek piacán nemzetközi és részben hazai tapasztalatok alapján tartós keresletre lehet számítani. Itt hűs- és tejfeldolgozó, hűtő-, szárító-, konzerváló kapacitások kiépítésére kell gondolni. Amennyiben ezeknél a fejlesztéseknél nem a regionális húskombinátók, konzervgyárak és hűtőházak létrejöttét támogatjuk, hanem közvetlenül a termőhelyekre települt kis kapacitásokat, úgy a fejlesztések kockázata csökkenthető, a megvalósításban, az üzemeltetésben és továbbfejlesztésben az érintett gazdaságok, illetve ezek társulásainak felelőssége és érdekeltsége közvetlenül biztosítható. A közvetlen értékőrző és érték-növelő célon kívül a mezőgazdasági feldolgozókapacitások erőteljes bővítése lehetőséget nyújt a munkaerőfelesleg ingázás nélküli lekötésében, a településeroszió megállításában és a beruházások piacot teremtenek a megyei építőipar és gépipar számára is.

Az elmondottakra tekintettel a megye agrárágazata továbbfejlesztésének főbb irányelvei a következőkben foglalhatók össze:

- A földdel, mint alapvető termelőeszközzel való korszerű gazdálkodás, melynek elemei a racionális földhasznosítás, a vetetlen területek minimális szintre való csökkentése, a talajerőutánpótlás javítása, a savanyodás miatti termőképesség romlásának megállapítása, a komplex térségi meliorációs programok végrehajtása (Bodrogköz, Taktaköz-, Tiszamente).
- A szántóföldi növénytermesztésen belül meghatározó a 80-as évek közepére elért termelési eredményeinek megőrzése, illetve emelése, a szántóföldi takarmánytermesztés és a gyepgazdálkodás színvonalának dinamikus javítása.
- Az állattenyésztésben a termelés gazdaságosságát biztosító tartástechnológiák alkalmazása, olcsó és tömegtakarmányra alapozott ágazatok hozamainak növelése.
- Továbbra is szükséges a mezőgazdasági nagyüzemek valós társadalmi igényeket kielégítő alaptervékenységen kívüli tevékenységeinek elsősorban

helybeni fejlesztése, ami az érintett községek népességmegtartó szerepe miatt is fontos.

- A mezőgazdaságban a hozamok dinamikus és nagyarányú növelésének lehetősége a vége felé közeledik. Az élelmiszeripari export feltételei megnehezültek (Európa pl. önellátóvá vált, a hús és gabona minőségével szembeni kifogások sűrűsödnek). Ez azonban csak a mai alacsony igényszint kielégítésére hangolódott tömegárukra igaz. A magasabb igényszint kielégítésére alkalmas, minőségi és magas feldolgozottságú termékek exportja ezzel szemben perspektivikusan sem gond, s a tengerentúli szállítási költségeket is elviseli. Ennek további feltételei: fajtanemesítés (búza, szarvasmarha tekintetében) és piacépítés.
- A kitermelt fa ma alacsony (primitív) feldolgozása helyett a fa és hulladék mindeniárányú hasznosítására, az értékesebb fajok tekintetében pedig a feldolgozottsági fok növelésére kellene törekedni.
- A biomassza hasznosítása.

4. Infrastruktúra

Az infrastruktúra fejlesztése alatt sokáig a társadalom rendelkezésére álló lehetőségek „improductív” felhasználását értettük. Az infrastruktúrát ma már nem lehet csupán ellátottsági szempontból közelíteni, az egyre inkább *növekedési* tényező is. Az infrastruktúra az ipartelepítés, a községek népességmegtartó szerepe és a környezetvédelem szempontjából is alapfeltétel. Az infrastruktúra fejlesztése — mivel nagyrészt hazai technológiát igényel — import nélküli termelésfejlesztést eredményezhet.

- A lakásállomány fejlesztésével, a korábban ingázásra kényszerített munkaerő megnövekedett szabadidejét részben produktív módon használja fel: túlóra, fuszás, egyéni vállalkozás, kiskertmozgalom.
- A közlekedési infrastruktúra fejlesztésével (energiatakarékos szállítási rendszerek, vasútvillamosítás, úthálózat minőségének javítása, hálózatbővítés) energiahordozó import váltható ki.

A 'ulturált utazás feltételeinek megteremtésével, a menetidő lényeges rövidítésével az ingázó munkaerő munkaképessége javítható, felszabaduló idejének nagy része hasznosul a lakóhelyén végzett mezőgazdasági tevékenységével, a piacok relatív (időben) közeledése javíthatja a mezőgazdasági felhozatal, ezúttal bővülő árukinálatot, plusz jövedelmet jelenthet.

Az energiaátviteli rendszerek kapacitásának és biztonságának növelése jobb pozíciót jelenthet a helyi ipar telepítésére irányuló törekvéseknek.

A községek népességmegtartó szerepét az infrastruktúra arányosabb fejlesztésével is alá kell támasztani. Világosan kell azonban látni, hogy ez csupán rásegítő szerepet tölthet be, a népességmegtartó szerep alapvetően ugyanis az egzisztenciális biztonság függvénye. A községek infrastruktúrájának elhanyagolása miatti feszültségek a VI. öt éves tervidőszakban csökkentek. Konceptcionális váltás kezdődött a településfejlesztésben: a községekre fordított anyagi eszközök aránya háromszorosára nőtt.

Az elsorvadó települések megmentéséért, a visszafordíthatatlanná vált folyamatok fékezéséért viszont további áldozatokat nem szabad vállalni.

5. Szolgáltatások

A szolgáltatások fejlesztése szintén alapvető jelentőségű a megye további fejlődésének megalapozásában, nem utolsósorban azért, mert az utóbbi években folyamatosan elhárultak a magánkezdeményezésekkel és egyéni befektetésekkel szembeni ideológiai indíttatású berzenkedések. Amennyiben ez az irányzat tartósnak bizonyul, úgy várhatóan felélénkül az ezen a téren tapasztalható vállalkozási kedv, ami azért sem közömbös, mivel az államilag szervezett szolgáltatási tevékenységek eredményessége ezen a területen nem felelt meg az elvárásoknak és a piaci igényeknek.

A ma már általánosnak tekinthető kereskedelmi és vendéglátó tevékenységek mellett jelentős kielégítetlen fizetőképes kereslet mutatkozik a sportolási, szabadidő eltöltési területen, de távlatilag valószínűleg a hagyományosan állami intézmények által biztosított egészségügyi, oktatási szolgáltatások területén is teret nyernek a magánkezdeményezések. Életképességük biztosító a házi gondozás, nyelv- és zeneoktatás stb. területén tapasztalható fokozatos térnyerésük. Mozgásterük bővítése adózásukon keresztül a helyi forrásokat bővítené, a lakossági megtakarításokat pedig a presztizis-fogyasztástól a népgazdaság számára hasznosuló befektetések irányába mozdítaná el.

Idegenforgalmi adottságaink jobb hasznosítása is elemi érdek, e területen azonban — az emocionálisan túlfűtött lokálpatriotizmus sugallta szárnyalások — helyett a józan realitások diktálta szerényebb törekvéseket érdemes és lehet csak támogatni (pl. a zempléni térséget illetően).

III. A terápia eszközzrendszere

A terápia rendelkezésére álló eszközök közül elsősorban a helyi, megyei vezetés számára biztosítottakat célszerű e gondolatok keretében megemlíteni, természetesen annak tudatában, hogy a központilag biztosított források helyi kezelésének, illetve az eszközök központi meghatározottságának alapvető szerepe van.

- A helyi tervezés szerepét és fontosságát az átalakulási folyamatok szabályozásában hangsúlyozó tiszteletreméltó törekvések mellett is célszerű belátni, hogy a népgazdasági és külgazdasági feltételekhez oly sok szállal kötődő gazdasági folyamatok zárt tervben való megragadása, esetleg a reálfolyamatok terv irányába történő erőltetése illúzió. A komplex tervezési törekvések helyett a területi reálfolyamatok megismerésének információs hátterét kellene kibővíteni, hatékonyabbá, lényegesen gyorsabbá és operatívabbá tenni, hogy a területfejlesztést befolyásoló döntések ne időben elavult információs bázisra alapuljanak.
- A támogatáspolitikai jelenlegi, keretek szétosztására orientált formája helyett előtérbe kellene helyezni a támogatási lehetőségek alapszerű kezelését, melyek hatékony kihelyezése és visszaáramlásának gyorsítása esetén a kihelyezhető források permanens növekedése biztosítható. A támogatáspolitikai

jelenlegi csapdája, hogy fennáll a kevésbé hatékony tevékenységek mozgásterének bővítési lehetősége, s ezáltal a jelenlegi alacsony jövedelmezőségű struktúra újratermelésének veszélye. Ebből a csapdaszituációból kiutat jelenthetne a támogatások utólagos értékelését követő biztosítása, vagyis az eredményektől függő odaitélése, míg az akciók megvalósítása során csak az általános feltételek szerinti hitelkondíciókat kellene érvényesíteni.

A feltételrendszer gazdasági oldala mellett figyelmet érdemel a távlati fejlesztés érdekében mobilizálható társadalmi energiák felszabadítása. Ilyen tartalék a tervutasításos gazdaságirányítási rendszerben kitermelődött végrehajtásra orientált munkaerőben a vállalkozói készség felélesztése és ébren tartása a munkapadoktól a vezetői íróasztalokig. Meghatározó jelentőségű a hierarchikus döntési rendszerünkben mindennaposá vált paradoxon megszüntetése, melynek gyakorlatában a reálfolyamatoktól legtávolabbi döntési szint kapott fontos döntési jogosultságot, míg a döntések eredményességével szembeni felelősség megoszlott a döntési hierarchia szintjei között, a következők eredmények egzisztenciális oldalát viszont a reálfolyamatban részt vevő dolgozó és irányító kollektíva „élvezte”. Tág teret kellene engedni a gazdasági-társadalmi önszervezésnek, s az önállósult tevékenységeket felügyelő szervezeteknek a mozgástér és a magatartási szabályok kialakításában és hatékony ellenőrzésében fokozott szerepet kellene vállalniuk. A megye társadalmi-gazdasági fejlődése, az innováció részbeli terjedése elősegítésével a tudományos eredmények alkalmazására a szükségesnél szerényebb mértékben támaszkodhatunk. Kevésbé ismert sajnálatos tény, hogy a B.A.Z. megyében dolgozó tudományos kutatók aránya és a felsőfokú képzésben való beiskolázás szempontjából a hátrányos helyzetű megyék közé tartozunk. Ehhez társul még az a kedvezőtlen tendencia, hogy az utóbbi években a megyét érintő vándorlási veszteséget kvalifikációs cserearányromlás is kíséri, vagyis a megyét elhagyók közül a képzettebb, fiatal munkaerő aránya is magasabb. Gyökeres fordulatot kell elérni tehát a meglévő szellemi, tudományos erőforrások kezelésében, felhasználásában, megbecsülésében. A Nehézipari Műszaki Egyetem, a Miskolci Akadémiai Bizottság és a tudományos egyesületek szakembereit szervezettebben kellene bevonni a megye társadalmi, gazdasági gondjainak megoldásába. A gazdasági szerkezet korszerűsítésével, a megújulás konkrét irányainak, az egyes ágazatok fejlesztésénél a „kitörési pontok” kijelölésében nélkülözhetetlen szakértelmük, tapasztalataik hasznosítása. Meg kell keresni azokat a nemzeti forrásokat, megoldásokat, amelyek a döntések előkészítésébe fokozott bevonásukat, ugyanakkor munkájuk fokozott anyagi és erkölcsi elismerését lehetővé teszi. A jelen anomáliái, melyek a műszaki pályák súlyos presztizsvesztésében, a fiatal szakemberek elfordulásában, elvándorlásában jelentkeznek, közismertek. Ezek megszüntetése, vagy legalábbis nagyfokú mérséklése nélkül komoly változások elérése a gazdaság megújulásában illúzióknak tűnik.

FELHASZNÁLT IRODALOM

- BARTA I. 1984: Borsod-Abaúj-Zemplén megye fejlődésének perspektívái az ezredfordulógig. Borsodi Szemle, 4. szám.
- BOGÁR L. 1981: A területfejlesztés és -tervezés gondjai. Borsodi Szemle, 4. szám.
- ENYEDI Gy. 1981: A területfejlesztési politika néhány új eleméről. Területi Statisztika, XXXI. 2. szám. pp. 139–147.

IMRE BARTA—JÁNOS ZSUGYEL

SOME THOUGHTS ABOUT THE CHANCES OF ECONOMIC DEVELOPMENT OF BORSOD-ABAUJZEMPLEN COUNTY

(Summary)

In the present study the authors present ideas about the economic development of the county having significant structural tensions. The earlier dynamically developing area showed symptoms of stagnation by the early 80s, what became an inconvenient source of tension both for the leaders of the county and those of the country.

The development came to a standstill primarily as a result of extensive development throughout the decades since, owing to the given natural resources, metallurgy, chemical industry, raw material industry and mining industry were developed while the development in the processing industry was neglected, thanks to the world market changes of the 70s. Agriculture of the county is characterized by poor soil and climatic properties, and the consequently low accumulating ability prevents investments into food industry, which would serve as a basis for further development, and thus hinders efficient employment of the area having a small village type structure of settlement. The results of infrastructural development are contradictory: the developments connecting to big investments enabled production infrastructure to be constructed and very often at the cost of communal infrastructure. As regards human resources it is a great problem that professions comply with the one sided production structure.

Having critically reviewed the economic development potential of the county the authors put forward their proposals for a better development. The lack of central resources is a basic hindering factor, which also means that local resources should be maximally mobilized. External resources are to be included in the development, structural change of the county only to the extent of the mobilizability of the resources of the territorial or economic units. In this case there is opportunity to join central programs for economic development, to include resources from other counties and countries.

The resources should be used for easing territorial disproportions, structural one sidedness not forgetting, of course, that the county's industry cannot be turned not even into one having processing character and not even in the long term. Cutting down market of unable production should go along with efforts to better utilize possibilities lying in establishments, buildings and infrastructure getting freed and efforts to locate branches that help to boom others. Significant aid may come from the mental potential of the Miskolc Technical University for Heavy Industry and the introduction of innovation-oriented attitude in the higher education of specialists.

Fodder-plant growing that—under the given climatic and cropland circumstances—is more suitable than cereals, animal husbandry based on it and food processing are to be promoted. Efficient production of low cost is to be introduced primarily by way of joining to various production systems. As regards infrastructural development, the main task here is to build out saving systems of transportation, energy network conditions for local industrial development, to strengthen

the population retaining ability of the villages by decreasing housing problems and introducing high level transport means. Individual initiation and venture should be given a wide scope in tertiary sector. Guaranteeing long-term safety for individual investments may transfer individual savings —instead of prestige consumptions—into the production sphere, thus becoming a new source of the county's development.

During the description of the means of the undelayable therapy the authors underline the role of local planning where making complex territorial plans should be subordinated to obtaining deeper knowledge of real territorial processes and to making informatorily better-established decisions on territorial development. In addition to economic conditions, great emphasis is laid on the release of mobilizable social energy. It is essential to replace execution-oriented attitude by an attitude oriented to individual venture and individual responsibility-taking both at the work-bench and the writing-desk. To promote spatial diffusion of innovation processes it is decisive whether we can stop the migration of qualified labour and the worsening of the qualificatory exchange ratio, since without the inclusion of the human factor it is impossible to put an end to the gradual decline of Borsod-Abaúj-Zemplén county's economy and it will get to the periphery.

БАРТА, ИМРЕ—ЖУДЬБЕЛ, ЯНОШ:

РАЗМЫШЛЕНИЯ О ШАНСАХ ЭКОНОМИЧЕСКОГО РАЗВИТИЯ МЕДЬЕ БОРШОД-АБАУЙ-ЗЕМПЛЕН

(Резюме)

В настоящей статье авторы излагают свои мысли по поводу развития экономики медье Боршод-Абауй-Земплен, борющегося со значительными структурными напряжениями. Регион, для которого раньше были характерны показатели динамичного развития, к началу же 1980-х годов стал территорией, показывающей симптомы стагнации, неудобных как для правления медье, так и для государственного руководства.

Приостанавливание развития в первую очередь является исходом десятилетий экстенсивного развития, ведь в данном регионе — на основе местных запасов сырья и энергии — ударение ставилось на развитие металлургии, химической промышленности и добычи сырья и топлива, а развитие же на этой базе перерабатывающей промышленности — из-за изменений в мировой экономике — большей частью не состоялось. Сельское хозяйство медье характеризуется слабыми почвенными и климатическими условиями, таким образом, отмена капиталовложений в пищевую промышленность вследствие низкого уровня возможности накопления препятствует эффективному занятию населения региона, имеющего систему расселения характерно с малыми деревнями.

Результаты развития инфраструктуры противоречивые. При осуществлении больших капиталовложений в первую очередь стало возможным создание производственной инфраструктуры — часто ценой отмены развития коммунальной инфраструктуры.

В области ресурсов рабочей силы тревожит ее профессиональная структура, которая приспособляется к односторонней производственной структуре.

После критического анализа потенциала экономического развития медье, авторы сформулируют свои предложения, которые могут быть приняты во внимание в интересах развязки.

Основным ограничительным фактором является дефицит центральных средств, что одновременно означает и необходимость максимальной мобилизации местных ресурсов.

Внешние ресурсы до такой степени могут быть вовлечены в развитие медье, в структурную реорганизацию его экономики, в какой степени способны территориальные

и хозяйствующие единицы мобилизовать свои ресурсы. В удачном случае станет возможным присоединение к центральным программам развития экономики, а также привлечение ресурсов предприятий, хозяйствующих в других медье, и зарубежного производственного капитала.

Источники в первую очередь должны быть использованы для устранения структурной однобокости и территориальных диспропорций, не упуская из виду, что для медье и в далеком перспективе не сможет быть характерным преимущество перерабатывающей промышленности. Параллельно с сокращением неконкурентоспособного производства, усилия должны быть приложены к использованию освобождаемых таким образом заводских участков, построек и инфраструктуры, к созданию буксирующих отраслей. В этом значительную помощь может оказать умственный потенциал Индустриально-политехнического университета в городе Мишкольц, а также широкое распространение взглядов, ориентированных на инновацию, в высшем специальном образовании.

В сельском хозяйстве должно быть поддержано производство кормов, а также базирующиеся на этом животноводство и пищевая промышленность, так как эти отрасли в большей мере соответствуют почвенным и климатическим условиям, чем зерноводство. И в этой отрасли целесообразно ввести эффективные виды производства с низкими расходами, в первую очередь путем присоединения к различным производственным системам.

Касательно развития инфраструктуры, основной задачей является создание экономической транспортной системы и условий энергоснабжения для развития местной промышленности, а также поддержка поселков удержать население, путем улучшения квартирных и транспортных условий. В области обслуживания личные инициативы и предпринимательство должны получить широкий простор. Гарантия безопасности в перспективе вложения личных денег дала бы возможность личным сбережениям — вместо престижного потребления — перелиться в продуктивную сферу, тем самым стать добавочным ресурсом для развития медье.

По ходу рассмотрения средств для безотлагательной терапии, авторы подчеркивают роль местного планирования, в практике которого они считают важным более глубокое опознавание действительных территориальных процессов, а также усиление информационной обоснованности решений по развитию территорий — вместо разработки комплексных территориальных планов.

Помимо рассмотрения экономических условий дальнейшего развития, в статье особое значение получает важность освобождения мобилизуемой общественной энергии. Необходимо сменить манеру, основанную на исполнении, на воззрение, ориентированное на личное предпринимательство и на личное предприятие ответственности, начиная со станков и вплоть до канцелярских столов начальства.

В интересах пространственного распространения процессов инновации решающее значение имеет предотвращение оттока квалифицированной рабочей силы, точнее, ухудшения средней квалификации после обмена рабочей силы, так как без учета человеческого фактора не может быть предотвращено постепенное отмирание, вытеснение на периферию, экономики медье Боршод-Абауй-Земплен.

Перевел: Тамаш Бауко